

HANBA (213) sb f

hańba (196), **gańba** (17), [**ańba** (Linde)]; gańba *PatKaz I*; hańba : gańba *OpecŻyw* (1 : 3), *BartBydg* (1 : 1), *Mącz* (1 : 5), *LeovPrzep* (3 : 1), *GórnDworz* (3 : 3), *PapPan* (2 : 1), *JanNKar* (1 : 1), *CzahTr* (1 : 1).

Oba a jasne (w tym w pierwszym 9 r. błędne znakowanie).

sg N hańba (50). ◇ G hańby (31). ◇ D hańbie (22). ◇ A hańbę (61). ◇ I hańbą (34). ◇ L hańbie (8). ◇ pl N hańby (4). ◇ A hańby (1). ◇ I hańbami (1) *BielKron*, hańby (1) *GosłCast*.

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Ganienie, potępienie; vituperatio Mącz* (17) : Gdiż mu [*Dyjogenesowi*] też niekto pouiedział, żebygo wżitci ganili, rzekł, muścić mądrość od niemądrich w hanbie być. *BielŻyw* 73; *Mącz* 500b; Doświadczyłem ia w Litwie tego/ gdzie Królá Páná nálezgo/ nigdy Litwá Iálnym Książęciem/ ále Naiafnieyżym Królem zázwsze zowie: y niemoże żaden Litwin bes wielkiéy háńby íwéy/ podobno y bes kaźni/ ták ku Pánu íwemu mówić: Miłościwé Książę: Kijemby pewnie od Márśzáłká Litewfkiégo zá tho łowo wzięł *OrzQuin Q*; *BiałKat* d2; A oni mężowie ktore połyłał Moizełz wyźpiegować ziemie/ ktorzy fię wroćili/ y ku ízemrániu przywiedli nań wżytek zbor wynośząc háńbę ná onę ziemię [*educendo malam famam super terram*]. *BudBib Num* 14/36, *Num* 14/37; *PapPan* F2; *SkarJedn* 96 [2 r.]; *CzechEp* 324, 326.

hańba czego (2): Tę náukę/ która vczy o íkutkách biegow Niebiefkich/ dwoiákim ią ípofobem przeciwnicy iey gánią. [...] Pierwřza gáńbá tey náuki íełth Mędrców *LeovPrzep* a 2v; Wtora potym háńbá tey náuki o Biegách Niebiefkich íełth Theologow/ kthorzy zwykli ią gánić więcey s thąd co od drugich niemądrich íłyfżą/ nizeli wedle dobrego mnimánia y rozumienia *LeovPrzep* b.

W przeciwstawieniach: »hańba ... pochwała (a. pochwalenie) (2), cześć« (3): *CzechEp* 49; MAło ná tym że moje fráłzki małz piáné/ lecz ie chcełz/ Mikołáiu/ mieć y drukowané: Ku ćci/ czy háńbie moiey? *KochFr* 126; *JanNKar* A4.

Zwrot: »[z czym] gańbę odnieść« (1): Tylko was vniżenie o to ia tu profżę/ Niechay od was z tymi rythmy gáńby nie odnośżę. *CzahTr* F2v.

2. *Poníženie, upokorzenie, zniesławienie, pozbawienie dobrego imienia, obrażenie; ignominia Mymer*¹, *BartBydg*, *Cn*; *insultatio BartBydg*; *confusio, despectatio, despiciatio, eloquium, reprehensio, turpitude Mącz*; *contumelia, dedecus, flagitium, indignitas, nota, opprobrium, probrum Cn* (116) : *OpecŻyw* 13; *ForCnR* A3v; *Mymer*¹ 35; *BartBydg* 71b, 75b; *TarDuch* A6 [2 r.]; *BielŻyw* 133; *LubPs* H3, P6v; *Leop Eccli* 6/9; *OrzRozm* H3, H3v [2 r.]; potym íe rzućili [...] ná łup [...] (ktory on íam íobie ná pámiątkę dał vcźynić) [...] głowę y z koroną zerwáli z onego łupa *Papiełká*/ wlełty ią dzieći po mieście/ ku háńbie íego [*papieża*] ípiewáiąc/ y wrzućili w Tyber rzekę z mołtu *BielKron* 238v; *GrzegRóżn* 30; *Confusio*, Złánie/ też íromotá/ záłrómanie/ Gáńbá. *Mącz* 139d; *Repraehensio*, Karánie/ gáńbá/ łáyánie. *Mącz* 318b, 132d, 405d; *OrzQuin* Qv, Zv; *GórnDworz* O3v; *HistRzym* 19 [2 r.], 128v; *WierKróc* A2; *ModrzBaz* 104v; *Spráwiedliwości profżą*/ á grożá nam woyną: Day/ chcełzli/ álboć wydrę/ táka to íełth profłto. Winienem ípráwiedliwość/ ále nie złwá háńbá *KochOdpr* Cv; *KochPs* 11, 180 [2 r.]; *Calag* 46a; *SkarŻyw* 126, 225; *CzechEp* 88; *ReszPrz* 61; *GrabowSet* Rv; Po vkrzyżowániu/

naprzod krzyż podniesiono [...] y między dwiema łotry/ ná wietźą háńbę/ poštawiono. *LatHar* 319; *PowodPr* 15, 49; *SkarKaz* 548a; *CiekPotr* 24; *SzarzRyt* B2.

gańba kogo (1): *OpecŻyw* 159 cf »gańba i wzgardzenie«.

N sg w funkcji równoważnika zdania o zabarwieniu emocjonalnym (1): A ielztze fie s tego więc radzi pośmiewamy/ Choć więc s potrzeby mowią/ ná to nic nie dbamy. Hańbá zá námi/ Czuymy fie łami. *WierKróc* A2.

W połączeniach szeregowych (4): Biádá mnie nędznemu człowiekowi/ ktorym ku tákowey nędzy/ háńbie y żáłości przyłzedł. *HistRzym* 45; Pan y zbáwiciel náłz/ ktory [...] bedąc też náświętszym/ y bez wñzelákiey winy/ y zmázy/ przedsię wiele nienawiści/ vrągania/ łromoty/ háńby/ y potwarzy/ ná łobie odnośł *NiemObr* 3; *WerKaz* 295; *KlonWor* 34.

W przeciwstawieniach: »hańba ... cześć (6), chluba (3), chwála (2), dank (2), sława (2)« (15): *LubPs* Q3; *OrzRozm* Cv, Q; *Mącz* 101d; *OrzQuin* Q3; *GórnDworz* O3v, Dd5; *HistLan* F5v; *BudBib Ps* 4/2[3]; Niechayże fie ták mężny iuz iedno tym łtáwi/ Pewnieyłzá łobie hańbę niżli łlawę łpráwi. *PaprPan* I2; Mężnym sławá dank dawa/ háńbę zniewiełciáłym. *StryjKron* 732; *ArtKanc* N20v; *ZawJeft* 29; *GrabowSet* G3v; *CiekPotr* 55.

Zwroty: »(po-, wz-, z)da(wa)ć na hańbę« (4): *GrabowSet* B3v, Q3v; á dźiedzictwá twego niepodaway ná háńbę/ áby ich miáły opánowác (Pogáńłkie narody.) *PowodPr* 81; *KlonWor* 44.

»hańbę (od)nieść (na sobie)« = *zostać zhańbionym* [szyk zmienny] (7): *KromRozm III* O6v; Ja tam nie pojde, bobych hańbę nioślá z tego, Bych mu łóże śláć miáła *KochMon* 33; *KochPs* 50, 60; *SkarŻyw* 305, 372; *NiemObr* 3.

Wyrażenia: »hańba hańbiących« (1): Bo miłóć domu twego káła mie/ á háńby hańbiących thobie [opprobria exprobrantium tibi *VulgPs* 68/10] vpadły na mię. *TarDuch* A6.

»wieczna hańba« [szyk 7 : 1] (8): *MurzHist* N; *BielKron* 341; Dełpot/ wrzeczi Dełpotow onych dawnych plemię Na wálzę wieczną hańbę dwa kroć przełzedł ziemię *KochSat* A3v; *HistLan* B2; *CzechRozm* 124v; *KochPs* 50; *GórnTroas* 24; *PowodPr* 79.

Szeregi: »krzywda i hańba« [szyk 3 : 1] (4): *OrzList* e3v; ábyś połpołu z Połły Ziemłkimi/ przed Máiełtatem Krolewłkim ná Seymie háńbę y krzywdę łwá/ żony y dźiatek łwych/ y imienia łwego przełóżył *OrzRozm* H3; *OrzQuin* Y2v, Z2v.

»(osława), lekkość i hańba« [szyk 3 : 1] (4): *ForCnR* E; *RejKupSekl* a4v; *GórnDworz* Ee7; Ma też nákoniec y mieśce Kálwáryiłkie/ gdzie łudzi łtráconych głowy y inłze kości łię waláły/ lekkość y háńbę łwoię. *LatHar* 319.

»hańba i (a) sromota« [szyk 2 : 2] (4): *GliczKsiąż* G4; *ReszPrz* 95, 96; Vwáźcie łobie pilno/ prołzē/ niełczęfné żony wálzē/ vtráponié dźiatki wálzē/ łromotę y háńbę wálzē *OrzJan* 18. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»(strach), hańba, (i) szkoda; hańba z szkodami« [szyk 3 : 1] (3; 1): Tácić ielł pożyteczny Pan Páńłtwu káždemu/ Ktory broniąc ziem łwoich że zábiega temu. Iżby háńbá s łzkodámi ták fie nie łzyrzyłá/ Czego fie náłzá Polłká dość náodnołiłá/ Cák [!] przes Pogány/ Iáł Krześciány. *MycPrz* I C4; *CzechRozm* 185v; *SzarzRyt* C3 [2 r.].

»gańba i wzgardzenie« (1): odífedl od nás/ ale z wielką boleścią/ gańbą/ ij wzgardzeniem ludu wlfytkiego/ zraniony ij ftluczony/ zbity zeplwany *OpecŻyw* 159.

»hańba i zelżywość« [szyk 2 : 1] (3): *KochPs* 50; Iakoż też to wfyfłtko łam Pan Chrifłtus po łobie przeciw Oycu łwoiemu pokazał: gdy puściwłzy imo lie hánbę y zelżywość/ á ná łámę chwałę y wefele łobie v Bogá zgotowane/ y ná wołá Oycá łwego pátrząc/ był iemu poślufzny áż do łmierci krzyżowey. *CzechRozm* 227, 124v.

Wyrażenie przyimkowe: »z hańbą« = w sposób przynoszący hańbę (10): Iezus miły z gańbą ku Kaijfałłowi przywiedziony. *OpecŻyw* 113v; *RejKupSekl* a4v; Náłz nieprzyiaciel [...] Okowy/ pętá/ co ná nas gotował/ O łzyię łwoię z hánbą łwą popłował. *ZawJeft* 19; *GórnTroas* 24; Nápełni te łtráchem/ niech z hánbą biegáią/ Co mnie/ prześláduiáć/ złośnie vřágáią *GrabowSet* T4, E2.

~ *Zwrot*: »z hańbą umrzeć, wiek swój skończywać« (2 : 1): *BielKron* 323; z hánbą záfłwe wiek łwoy káždy táki Skończywał *CiekPotr* 51; Y bodaybych też nagle/ á zhánbą vmárlá. Niźlibych ia przyięę/ s wfytdem zgwałćić miáłá *PudłDydo* A3v.

Szereg: »ze sromotą a hańbą« (1): á fnadź cyęfłłfe łáyánye kyedy ze łromotą á hánbą bywa. *GliczKsiąż* G4.~

W przen (8) :

hańba komu (1): tám vmrzełz/ tám też (będzie) wozom sławy twey hánbá/ (y) domowi Pána twego [ignominia domus Domini tui]. *BudBib Is* 22/18.

W przeciwstawieniu: »hańba ... chwała« (1): *BibRadz Hab* 2/16 cf »napić się hańby«.

Zwroty: »napić się hańby« (1): Y ty łię łam nápiiełz hánby łwoiey miáłto chwały [et ignominia pro gloria bibe] *BibRadz Hab* 2/16.

»być obleczony hańbą, hańbę jako płaszcz przyoblec« [szyk 1 : 1] (1 : 1): Ktorzy cie nienawidzą/ będą obleczeni hánbą [induentur confusione] *Leop Iob* 8/22; *CzahTr* Kv.

»włóżyć hańbę na [czyją] twarz« (1): Włóź hánbę ná ich twarzy: niechay łye pytaią Twego imięniá/ pánie: niechay łye wfytdáią. *KochPs* 125.

»hańbę wzuć« (1): Niech hánbę wzuie ten/ kto fáłłz ná mię wlecze. *KochPs* 169.

»hańbą się zmacać« (1): Ktorem prawie z włzech łtanow wiele lie podáło/ To łlawne Páńłtwo náłze hańbą lie zmázało. *MycPrz* I B3.

Wyrażenie: »hańba zdjęta [z kogo]« (1): Aby zá łwoię ráde wfytdáć łye mušieli/ A hánbę ze mnie zdięta ná łobie widzieli. *KochPs* 103.

3. Wstyd, wstydzenie się z powodu niewłaściwego lub złego postępowania, a zwłaszcza jego ujawnienia, skompromitowanie się; obawa przed krytyką; confusio Vulg (37) : *BielŻyw* 37; *BielKom* C6v; Iełł ten ktory łtráćić dułłę łwą dla hánby [prae confusione]/ á od nieopátrzne y perfony łtráćić iá *Leop Eccli* 20/24; *BielKron* 355; wielka téż hánbá twoiá iełł/ o Królu Polłki/ iefłiže W. K. M. ten ták wielki Máiełłtatu łwego policzek mimo łye puściłz bes pomłty. *OrzQuin* N4v; Tedy on flepy vlyfłzawłzy tho/ y odłzedł precz z wielką hánbą. *HistRzym* 115, 10, 121v; uniołłełł zacnych łudzi żonę, Ojcu ná wieczną szkodę i nam, braciej twojej, Nieprzyjacielom ná łmiech, a ku hańbie swojej. *KochMon* 20; *BudBib Prov* 6/33; *BudNT przedm* c3; *PaprPan* Y4; Żydowin łię wfytdzi/ y łam łobie hánby łwey przyczyną zołłáie *SkarŻyw* 398, 14; *StrykKron* 16; *GrabowSet* Y2; *GosłCast* 33, 50.

hańba kogo (5): Hąńbá záprawdę wielka iest wżego narodu Polłkiego/ gdy ludzie wżyſcy ták domowi iáko teź y poſtronni wſłyżą/ że Mikołay Sieniáwłki [...] datki ktore od nas zá to wżiał/ Státućiłkiem iákimiſi Alexándrowem wtráći. *OrzRozm* R4v; *OrzQuin* B2; *ModrzBaz* 144v; *NiemObr* 47; *SkarKaz* 6b.

hańba od kogo (1): y zgołá nie lię nam co w poſpolitych námowách poczniemy nie dárzy: fłkąd hąńbá wielka od poſtronnych zwłázczá nieprzyaciaół/ ná nas zoſtawá. *PowodPr* 19.

hańba u kogo (2): że nákoniec z Seymu wálnego nic inego nie bywá/ iedno hąńbá v poſtronnych ludzi/ á waſń domowá *OrzRozm* C3; *BudBib Ier* 29/48.

hańba komu (2): O iákie wefełe Kátholikom. O iáka hąńbá Heretykom. *SkarŻyw* 545, 391.

Zwrot: »hańbą się zawstydać« (1): Nyech ſie wſłyſcy wyelką hąńbą frodze záwſtydayá *LubPs* L2.

Wyrażenie: »wieczna hańba« (3): Lecź náſzy mili kſięża Kolleijaći wołá ledá co ná ſwoię wieczną hąńbę ná papir mázáć/ niźlię częgo dobrego od Kácerzow (ták oni wierne zowá) náuczyć. *BudNT przedm* c3; *NiemObr* 52, 156.

Szeregi: »gańba i lekkość« (1): áby rádniey [...] wyznał nieumieiętność ſwoię/ niźby ſie miał kuſić/ á podiać/ częgo nie vmie/ á przyſć o gąńbę/ y lekkość. *GórnDworz* N4v.

»hańba i sromota« (2): *OpecŻyw* 48v; iako daleko ſie odſtrzełił żywot náſz krzeſcianłki nie tilko od nauki pana Chriſtowej abo wczennikow ięgo, ale teź iako żywoty poganłkich ludzi czyniá nam wielką hanbę y fromotę, ktorzi w błedzie [!] poganłkim będąc, [...] Takie wczinki abo y nanki [!] cznotliwe poſobie zoſtawili. *BielŻywGlab nlb* 13.

»hańba i zawstydzenie (a. wstyd)« [szyk 1 : 1] (2): ięſliſz ná twoię twarz/ namilſzy oycze/ pátrzyć prze wſtyd y hąńbę nie mogę: á iáko ſię przed Pánem Bogiem vkazáć mam/ prze táką ſproſność moię? A on rzecze drugi raz: Iuź grzechy twoie nieehay ná mnie będą *SkarŻyw* 238, 491.

4. *Rzecz hańbiąca, przynosząca wstyd; czyn haniebny; grzechy występpek; vitium Calag; flagitium Calep; labecula, labes Cn* (41) : *PatKaz* I 2; hanba iest to czynić częgo wżitci iawnie nie chwáłá. *BielŻyw* 165, 53; *MurzHist* N3; *OrzRozm* F4v; Ale iź ná ten czás wielka byłá hąńbá/ gdy kto czyie ciało nágie kiedy widzyał *BielKron* 100v, 86v; *LeovPrzep* A3v; *GórnDworz* Z8v; Y kázał niecną rzecz po mieſćie wołáć/ ktorą hąńbá iest w thy tho kłiáſzki piłáć *HistRzym* 20v, 14 [2 r.], 53; Iuź dla Inflant trudnoſći wiele ſie podięło/ Hąńbáby ſie ich márnie wtráćić [!] więc miáło. *MycPrz* I [C]2; *Lafter*. Hąńbá. *Vitium. Calag* 325a; *SkarŻyw* 62; żeby ſię nienawiſćią/ morderſtwem y hąńbą miał zelżywoſći ſwey y Bogá oycá ſwoięgo mſćić *CzechEp* 26; Hąńbá (mówiá Graekowie) bohátirłkie dzieći. *KochFr* 84 [*idem JanNKarGórn* G4v]; co v ludzi Pogáńłkich było y iest teraz ięzcznie wielką hąńbą/ to v nas napocźiwłzá rzeczą *WerGoſć* 211; *KochPam* 87; *KochPieſ* 2; *Flagitium* – Wiſtępek, złoſzc káźni godną, hanba. *Calep* 422a; *GórnTroas* 66; Ibráim wżyſłtkich rzeczy doſtátek wielki/ roznmiał łobie zá hąńbę *OrzJan* 37; *LatHar* 670; *JanNKarGórn* G4v; *CiekPotr* 70, 92 [3 r.]; *GoſłCast* 41; [vkámionuiá iá [dziewkę] áź do ſmierći/ ábowiem ſie niecnoty dopuſćiłá w Izráelu/ nierządnie ſie záchowáiąc w domu oycá ſwego/ á ták tę áńbę [*malum; BudBib: złe*] wygládzilſz z poſzrod ſiebie. *BibRadz Deut* 22/21 (*Linde*).]

Szeregi: »hańba i sromota« [szyk 2 : 1] (3): *GliczKsiąż* C3; Niewątpże tedy y ty w tem Therfyto/ żeby y twoie sromoty y hańby [*dedecora*]/ ktoremiś y vrząd ná ktorem ieltes łplugáwił/ niemiály kiedykolwiek ná iášnią fię pokázác. *ModrzBaz* 40v; *SkarŻyw* 46.

»zmaza i hańba« (2): Nyepoćić/ nye fwyęćić/ nyełpowyádác fye/ [...] A nye łą to zmázy y hańby połpolite? *KromRozm I* D4, D2v.

W przeni (2) : NOfił zdawná ten to dom [*Jana Zborowskiego*] wíze ná łobie łławy/ [...] Vlele prac podeymuiąc tych to Pańftw w obronie/ [...] ZBOżey łálki w tym będąc nie vpołledzeni/ A k temu hańbą żadną niepołzkárádzeni. *WierKróc* Av; Niech będą vłzłáchceni ozdoba łowitą/ Lepiéy niż ołzpáceni hańbą nieodmytą. *GosłCast* 33.

a. *Pozbawienie kobiety czci niewieściej, gwałt* (3) : prosił áby mógl corę łwoię obłápic niżli będzie hańbą połzkárádzoną *BielKron* 119v, 150.

Szereg: »hańba i lekkość« (1): áby iéy po hańbę y lekkość chodzić nie dopułczał/ á ráczéy obrał widźcieć ią vmárłą/ niżli sromotnie żywą. *KochWz* 142.

*** *Bez wystarczającego kontekstu* (2) : Verecundia. Schandt. Hańba. *Mymer*¹ 34.

a. *Pozycja leksykalna* (1) : Krom tego Polłkiégo /ch/ vzywáią przed się Polacy łáméy áłpirátiiéy téy /h/ iáko w tych łłowiéch, hárdy, hańbá, pohániec, etc. *JanNKar* E4v.

Synonimy: 1. *ganienie*; 2. *lekkość, osława, sromota, zelżywość*; 3. *lekkość, sromota, wstyd, zawstydzenie*; 4. *sromota, zmaza*.

Cf **HANBIENIE**

ZZie